

ПОЛЕМІЧНІ АКЦЕНТИ ТРАКТАТУ ПЕТРА МОГИЛИ «ЛІТОС»

Федько Ольга

викладач кафедри філології та перекладу

*Українського державного університету науки і технологій,
здобувачка третього науково-освітнього рівня (0.35 Філологія)*

*Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка fedkoolha1986@gmail.com*

Відомий богослов, релігійний і культурний діяч першої половини XVII ст. Петро Могила у 1632 році обійняв посаду митрополита Київського, Галицького і всієї Русі. Своєю діяльністю активізував книгодрукування, розширив вживання у ньому української мови, спрямував свої зусилля на розбудову освіти та задля виведення української церкви із занепаду ініціював реформування церковної практики. Його постать в історії українського письменства періоду раннього українського бароко є найяскравішим виявом рецепції полемічної традиції, яка активно культивувалася на наших землях у кінці XVI – початку XVII століття. Основними репрезентантами її були авторитетні полемічні трактати «Ключ царства небесного» Герасима Смотрицького, «Апокрисис» Христофора Філалета, «Антиризис» Іпатія Потія, «Тренос» Мелетія Смотрицького та інші, що були опубліковані та представляли нашу літературу в тогочасному західноєвропейському культурному просторі. Як зазначає Ростислав Радишевський, ім'я Петра Могили також пов'язане із новою хвилею полеміки, спровокованою тим, що після смерті 1632 р. проунійного короля Зигмунда III знову загострилася проблема національного самозбереження українців [4, с. 27].

До творчого доробку Петра Могили дослідники відносять такі твори, як «Номоканон» (1629), «Антологія, сиреч молитви» (1636), «Євангеліє учительне» (1637), «Літос» (1644), «Православне сповідання віри» (1640-45), «Требник» (1646), у підготовці яких до друку брали участь Ісайя Трофимович-Козловський, Сильвестр Косов, Йосиф Кононович-Горбацький та ін. Напевно, саме тому питання авторства деяких творів богослова залишається дискусійним. Це стосується і трактату «Літос», який опубліковано під псевдонімом Євсевій Пімен. Цю проблему обговорювали у своїх дослідженнях Ростислав Радишевський та Ігор Ісіченко.

Трактат «Літос» є одним з найвидатніших творів періоду раннього українського бароко, в якому Петро Могила полемізує із твором Касіяна Саковича «Perspectiwa...». Твір опубліковано у 1644 році польською мовою у друкарні Києво-Печерської лаври з посвятою православному шляхтичеві, військовику та уряднику Речі Посполитої Максиміліану Бжозовському, який один з небагатьох православних шляхтичів мав тісні зв'язки з київською православною митрополією, підтримував коштами діяльність православної церкви, брав 1647 року участь у виборах печерського архімандрита.

«Літос» написано у традиціях попередніх полемічних творів, що започаткували в українському письменстві полемічно-публіцистичну прозу, яка у кінці ХУІ – початку ХУІІ ст. перебрала на себе функції проповідництва та літописання. На думку Наталії Поплавської, такі «трансформації були наслідком загострення у ХУІ столітті в Західній Європі міжконфесійних конфліктів, які сягнули українських земель» [3, с. 6]. Варто також відзначити і мистецтво структурування текстів тодішніх полемічних творів, які написані авторами різної літературної вправності, проте у них дотримано традиційну структуру. «Характерною структурною прикметою полемічної прози є наявність композиційних блоків: передмов, окремих статей, композиційно незалежних творів, які майстерно вплітаються в канву тексту. <...> Майже кожен твір моделювався у такий спосіб, аби перші розділи впливали на почуття читачів, готували своєрідний емоційний ґрунт до засвоєння тих частин твору, що подані в іншій жанрово-семантичній площині, де з'ясовуються богословські проблеми» [3, с. 298].

Важливою умовою написання полемічних творів була наявність тексту-запиту, у відповідь на який писався твір. «Літос» побудовано також за такою схемою. Це була відповідь Касіяну Саковичу, який у творі «Perspectiwa...», що з'явився у 1642 році, звинувачував православну церкву у недоліках богослужіння та інших відхиленнях від католиків. Текст «Літоса» структуровано відповідно до нього. Після заголовкового комплексу на звороті титульної сторінки – герб Максиміліана Бжозовського та вірші на його честь. Потім – посвята «статечному сину церкви святої», в якій звеличується рід мецената та висловлюється

сподівання, що «ясновельможний Його Милість п. воєвода, у своєму запалі віри не похитнувшись, свою милостиву прихильність справі Руської православної релігії хоче засвітити» [2, с. 47]. У «Передмові до чительника», яка є наступною складовою твору, у етикетній формі автор знайомить «милостивого читача» із недоліками у діяльності опонента: «Уже другий рік минає, милостивий читачу, як Касіян Сакович, колишній Дубенський архімандрит, до цього будучи цілковито запальним уніатом, від віри, чернечої сутани й уніатського обряду ганебно відмовився і поїхав до Кракова, щоб написати темно-хімерну «Перспективу», в якій, не зоглянувшись спочатку на самого себе, що не має вуха, оцінює старших своїх єпископів уніатських, що вони не справжні уніати, а лише за назвою і подобою» [2, с. 53]. Потім, відповідно до структури твору «Perspectiwa...» Касіяна Саковича, ідуть два розділи, в яких автор заперечував звинувачення на адресу православної церкви щодо «неблагопристойності» під час здійснення таїнств та недоліків в греко-східному статуті. Аби достойно аргументувати своєму опоненту, Петро Могила звернувся до авторитетних церковних та історичних джерел. У творі є чимало із них цитат. Дослідники діяльності і творчості митрополита на цій підставі однозначні у високому рівні його освіченості та досягненні мети, яка полягала у обґрунтуванні та доведенні, що релігійні догми не можуть змінюватися, а обряди можуть, оскільки є інтерпретацією релігійної думки.

Не заперечуючи того, що в побуті та церковних обрядах тодішнього українського духовенства є недоліки, Петро Могила намагається налагодити діалог з католиками. Однак, основна частина «Літоса», на думку Аркадія Жуковського, «присвячена спростуванню звинувачень К. Саковича. В першій частині розглянуто «неблагопристойності» при виконанні таїнств та інших богослужінь; другу присвячено церковному статуту – відповідь на «абсурди» православних чинів» [1, с. 197-198].

Композиція трактату – діалогічна, що також відповідає полемічній традиції. Після наведення цитати опонента подається відповідь автора: «Запитуєш також на с.30, чому Літургії раніше освячених дарів не міг священник

відправляти і оцим щорічним Таїнствам, адже воно є Таїнством, попередньо принесеним у жертву.

Відповідаю.

Із причин, через які й Римська Церква не з отих якихось Гостій малих, які для причасників у Чистий Четвер освячені, але ту, більшу, Гостію, яку для цього тільки разом із ними освятила, здійснює у Страсну П'ятницю» [2, с. 159].

Окремого дослідження потребує і проблема індивідуального стилю автора, якому властива одночасно широта інтерпретації та схиляння перед авторитетами богословської думки.

Література

1. Жуковський А. Петро Могила й питання єдності церков. Париж. 1969. 282 с.
2. Могила Петро. Літос. Передмова, переклад із старопольської Ростислава Радишевського. Київ: Талком. 2018. 656 с.
3. Поплавська Н. Полемісти. Риторика. Переконавання (Українська полемічно-публіцистична проза кінця ХVI – початку ХVII ст.). Тернопіль: ТНПУ. 2007. 379 с.
4. Радишевський Р. «Літос» і духовна спадщина Петра Могили. *Петро Могила. Літос*. Київ: Талком. 2018. 656 с.

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ У ДИСКУРСІ МОДЕРНІЗМУ

Чумак Галина,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, chumak@tnpu.edu.ua*

Модернізм можна розглядати як історію, як процес (тоді він виступає певним літературним напрямком), як модель творчості загалом (тоді він стає метафоричним виразом самоцінної художньої практики, «мистецтвом для мистецтва»), як систему знаків і символів (модернізм стає при цьому метонімією особливої культури, приміром «елітарної»), як «закриту» образну структуру (так